

Косович О. В.,

завідувач кафедри романо-германської філології

Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

ТВОРЕННЯ ТЕЛЕСКОПІЗМІВ ЯК ПРОЯВ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕНДЕНЦІЇ ДО МОВНОЇ ЕКОНОМІЇ

Анотація. У статті розглядаються проблеми вивчення телескопізмів у системі словотворення сучасної французької мови з погляду раціонального використання мовних засобів, а також демонстрація лінгвістичної тенденції до мовної економії. Розглянуто процес творення телескопізмів, загальні принципи їх формування в контексті явища мовної економії.

Ключові слова: телескопізм, новотвір, інновація, нова лексична одиниця, мовна економія, словотворення, гаплогія, мовна креативність.

Постановка проблеми. Сьогодні існують різні думки лінгвістів щодо дефініції телескопного слова. У сучасних наукових дослідженнях представлені різні погляди на проблему тлумачення та визначення такої лексеми. Основний акцент у наукових розвідках, присвячених указаному питанню, робиться на самій суті такого способу словотворення – «мовної економії».

У контексті окресленої проблеми необхідним видається виокремити явища мовної економії та її принципи, продемонструвати та аргументувати, що телескопічні утворення є одним із наслідків такого явища, що супроводжується створенням нової лексичної одиниці, яка, окрім предметності, містить ще й атрибутивну характеристику предмета чи явища.

Метою статті є вивчення телескопізмів у системі словотворення французької мови з погляду раціонального використання мовних засобів, а також демонстрація лінгвістичної тенденції до мовної економії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Утворення телескопних номінацій можна вважати одним із проявів «закона мовної економії» (О. Есперсен). Концепція економії мовних засобів отримала найбільший розвиток у працях А. Мартіне і Є.Д. Поливанова.

Суть «економного використання мови» полягає в забезпеченні передачі максимальної кількості інформації в одиницю часу, тобто у підвищенні комунікативної ролі мови. З такого погляду власне економне використання мовою телескопізмів розглядають як один зі способів концентрування інформації для підвищення ефективності спілкування і підвищення інформативної цінності моленевого повідомлення, що є одним із найважливіших чинників розвитку мови як соціального явища.

Деякі лінгвісти заперечують саме існування мовної економії. Проте мовознавці, серед яких І.О. Бодуен де Куртене, А. Мартіне, Б.О. Серебренніков, визнають існування цього явища у мові, пов'язуючи його з особливостями будови моленевого апарату людини та її пам'яті. Принцип економії, на думку А. Мартіне [4, с. 534], проявляється у постійному намаганні досягнути рівноваги між суперечливими потребами, що підлягають задоволенню, – потребами спілкування, з одного боку, інерцією пам'яті та інерцією органів молення – з іншого. Ці два чинники перебувають у стані постійного протиріччя, а

взаємодія усіх інших чинників зазнає різних обмежень, внаслідок чого і проявляється тенденція до консервації мови та до усунення надто вже очевидних інновацій.

На думку І.О. Бодуена де Куртене [1, с. 226], «мовне життя є безперервною органічною роботою, а в органічній роботі можна помітити прагнення до економії сил та нерозтрачування їх без потреби, прагнення до доцільності зусиль та рухів, прагнення до користі та вигоди».

Б.О. Серебренніков вважає явище економії в мові проявом інстинкту самозбереження. Згідно з його положеннями цей принцип є своєрідною реакцією проти надмірного витрачання фізіологічних зусиль, проти будь-яких незручностей, що ускладнюють роботу пам'яті. Окрім того, заперечення ролі принципу економії у мові рівнозначне запереченню усіх захисних функцій людського організму [7, с. 27].

Принцип мовної економії перешкоджає тому, щоб на єдине поняття, якому доводиться часто фігурувати в колективному мисленні, витрачали понад одне слово (мається на увазі комплекс із декількох слів чи словосполучень). Проте Л.Ф. Омельченко зауважує про необхідність врахування тенденції до економії – не як закон розвитку мови, а як потреба в цьому носії мови [5, с. 369].

Своє безпосереднє відображення тенденція до економії знаходить у співвідношенні використання мовних засобів до об'єму інформації. Так, будь-яке слово є економнішим, ніж його базова синтаксична група на рівні лінійності, звукової та графічної репрезентації тощо.

На фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному рівнях принцип мовної економії реалізується за допомогою двох прийомів — скорочення та синтезу. До найменш вивчених явищ такого виду належить явище *гаплогії*, яке, як ми вже відзначали, полягає в опущенні внаслідок дисиміляції одного із двох однакових складів, що йдуть один за одним. У таких утвореннях відбувається накладання фонем на морфемному шві двох слів, тобто коли фрагменти на межі слів фонематично накладаються: *mormonticule* ← *mormon* + *monticule*, де кінцевий склад першого компоненту та початковий склад другого збігаються.

Процес накладення (гаплогія), який відбувається завдяки суміщенню на морфемному шві однакових складів, збуджує великий інтерес щодо вивчення механізмів утворення телескопічних слів. Утворення *tristesperance* ← *triste* + *esperance*, *graversion* ← *grave* + *version*, *islamour* ← *Islam* + *amour*, *poireauto* ← *poireau* + *auto*, *cadeaurore* ← *cadeau* + *Aurore*, *amicallemand* ← *amical* + *allemand*, *samedimanche* ← *samedi* + *dimanche*, *wagondole* ← *wagon* + *gondole*, *tandemagogue* ← *tandem* + *démagogue* мовознавці зараховують до розряду гаплогічних «слів-зливків» [2, с. 191].

Гаплогічні телескопізми займають особливу нішу в колоквіальному словотворенні. Їх використання у сфері молен-

невого спілкування Л.Ф. Омельченко пояснює тим, що «ефект омалювального очікування» (його, як відомо, покладено в основу чималої кількості комічних прийомів) виникає не тільки у плані змісту, але й у плані вираження. Комічний ефект справляють такі телескопічні оказіоналізми, які мають пароніми серед загальноновживаних слів [5, с. 234]. У цьому разі автор таких новотворів сподівається, що адресат обов'язково ототожнить їх один з одним, бо інакше не буде комічного ефекту. Як і за будь-якого словозлиття в утворенні таких слів визначальним, відповідно, є семантичний момент, а фонетичний чинник фігурує як допоміжний – той, що полегшує утворення такого слова.

Телескопічні гаплогічні слова – це здебільшого «утворення на випадок», що часто не передбачає можливість переходу з категорії оказіональної до складу нормативної лексики. Зауважимо, що таким словам властива підвищена експресивність, яка є наслідком не тільки зведення в одну лексичну одиницю двох значень, але й наслідком появи у слові відтінку каламбуру, чому сприяє наявність складів (однакових або подібних), які і слугують «межею» злиття: *baccalauréattitude* ← *baccalauréat* + *attitude* (*petit clin d'oeil à nos futurs diplômés*), *chagringlet* ← *chagrin* + *gringale* (*triste d'être petit*) та ін.

У морфологічному плані телескопізм знаходиться на межі неології через складення вихідних елементів внаслідок екстремальних характеристик реалізації таких одиниць, що спонукає до перегляду встановлених мовних меж. По-перше, телескопне слово, наприклад, *acteuviste*, порушує лінгвістичний знак, впливаючи на цілісність матеріальної форми знаку. По-друге, процес створення телескопізмів продукує гібридну рекатегоризацію або лексичний прошарок, що суперечить диференційній організації лексем. Приклад *acteuviste* у морфологічному плані є презентацією N + N (*acteur* + *activist*), що найчастіше спостерігаємо в сучасних дискурсах.

Зазначимо, що межею прояву тенденції до економії мовних засобів у вдосконаленні мови є та межа, до якої зберігається її комунікативна придатність за умови найраціональнішого і найекономічного відбору «дійсно необхідних» для спілкування засобів. Наприклад, у процесі телескопізму зближення зі словосполученням обмежується внаслідок небезпеки інформаційної недостатності сегментів, прагнення до максимального збереження «матеріальної» частини сегмента основи (репрезентації інформації). Пор. дієслова-телескопізми *jardîner* ← *jardin* + *dîner*, *attaquestionner* ← *attaquer* + *questionner*, *blairnifler* ← *blairer* + *renifler*, *bousculbuter* ← *bousculer* + *buter*, що виникли на межі редукції елементів та складення слів. Телескопічні слова виникають унаслідок втрати словосполученням своєї синтаксичної якості, що і закладає умови для утворення єдиного конденсату, який відповідає принципу мовної економії.

Підкреслимо загальну ознаку телескопізмів. Це – тісний зв'язок сегментів слів усередині злиття. Окрім цього, конденсовані, стиснені репрезентанти інформації, що актуалізуються у процесі телескопії, слугують одним із засобів створення особливого, чіткого та компактного стилю мовлення, тенденція до розвитку якого притаманна для нашого часу: *télévangéliste* ← *télévision* + *évangéliste* (телевізійний проповідник), *télévendeuse* ← *télévision* + *vendeuse* (телефонний продавець), *europaque* ← *Europe* + *opaque* (європейська процедура, яка не є дуже прозорою), *egocitation* ← *ego* + *citation* (власна цитата), *autoritraître* ← *autorité* + *traître* (той, хто при владі і веде себе потайливо), *écoplat* ← *culinaire économique* + *plat* (економна кулінарна страва).

Такі номінанти застосовують у процесах комунікації не тільки задля відтворення смислової інформації, але і для відображення оцінного чинника найраціональнішим способом.

Потрібно зазначити, що принципи мовної економії полягають у тому, що мовець акцентує увагу на найбільш значимих об'єктах та цілях, приділяючи менше уваги тим, які здаються йому менш важливими. Його основна мета визначається бажанням полегшити процес сприйняття та інтерпретації повідомлення реципієнтом.

Отже, провідним у вербальній комунікації є принцип співробітництва, який визначає орієнтованість змісту та форми тексту на когнітивно-психологічні особливості сприйняття реципієнтом інформації.

Згідно із принципом співробітництва вибір засобів мовної об'єктивації повинен забезпечувати оптимальну можливість розуміння повідомлення отримувачем, і тільки в цьому разі відповідатиме основній меті спілкування. Як засвідчують результати когнітивних психологів і психолінгвістів, для реципієнта повідомлення комунікативно значимим виявляється не сам вибір експліцитного/неекспліцитного способу оформлення висловлювання.

Значимішим є те, що мовно виражені елементи смислового змісту швидше виявляються у фокусі уваги реципієнта, ніж ті, які повинні бути відновлені з лінгвістичного чи комунікативно-прагматичного контексту. Це положення узгоджується із загальним принципом інтерпретації: зосереджувати увагу на новій та опускаючи невідому інформацію. Цей принцип покладено в основу концептуальної системи загалом і когнітивної організації понять зокрема. За наявності у мовця і реципієнта загального досвіду та фонду знань під час інтерпретації тексту відбувається процес заповнення смислових лакун, які стали наслідком економії.

Очевидно, в цьому випадку проявляється тенденція до вираження будь-якої думки, якою би складною вона не була, в межах одного слова, що, на думку носіїв мови (інформантів), володіє значно більшими змістовими експресивними можливостями, ніж саме словосполучення.

Висновки. Таким чином, телескопію можна охарактеризувати як економічний метод позначення вже наявного у мові денотату.

Отже, телескопічні утворення є одним із видів універбації, внаслідок якої утворюється нова лексична одиниця, яка, окрім предметності, містить ще й атрибутивну характеристику предмета чи явища.

Телескопізм є результатом мовної креативності, яка може бути як підсвідомим, так і цілеспрямованим мовленнєвим актом. На сучасному етапі розвитку мови зазначаємо активне проникнення таких новотворів із розмовного стилю сучасної французької мови в інші реєстри, що вкотре підтверджує тезу про продуктивність телескопії як особливого способу словотворення на сучасному етапі розвитку французької мови. Предметом подальших наукових розвідок

Література:

1. Бодуэн де Куртене И.А. Избранные труды по общему языкознанию: в 2 т. / И.А. Бодуэн де Куртене. – М.: Наука, 1963. – 384 с.
2. Граудина Л.К. Вопросы нормализации русского языка / Л.К. Граудина. – М.: Наука, 1980. – 288 с.
3. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен. – 2-е изд. – М.: УРСС, 2002. – 408 с.

4. Мартине А. Основы общей лингвистики / А. Мартине // Новое в лингвистике. – Вып. 3. – М. : Изд-во иностр. л-ры, 1963. – С. 366–566.
5. Омельченко Л.Ф. Английская композита: Структура и семантика : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л.Ф. Омельченко. – К., 1989. – 493 с.
6. Поливанов Е.Д. Статьи по общему языкознанию / Е.Д. Поливанов. – М. : Наука, 1968. – 376 с.
7. Серебренников Б.А. О материалистическом подходе к явлениям языка / Б.А. Серебренников. – М. : Наука, 1983. – 319 с.

Косович О. В. Создание телескопизмов как проявление лингвистической тенденции к языковой экономии

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы изучения телескопизмов в системе словообразования современного французского языка с точки зрения рационального использования языковых средств, а также демонстрация

лингвистической тенденции к языковой экономии. Рассмотрен процесс создания телескопизмов, общие принципы их формирования в контексте явления языковой экономии.

Ключевые слова: телескопизм, новообразование, инновация, новая лексическая единица, языковая экономия, словообразование, гаплоглогия, языковая креативность.

Kosovych O. The portmanteau words' formation as the demonstration of linguistic tendency to the language economy

Summary. The article deals with the problems of portmanteau words studying in the word formation system of Modern French language from the points of view of rational usage of language means and the demonstration of linguistic tendency to the language economy.

Key words: portmanteau word, new word, innovation, new lexical unit, language economy, word formation, haploglogy, language creativity.